

Életrajzok az aradi vértanúkról és özvegyeikről

Hajnali kettő és három között érkeztek meg a papok az aradi siralomházba 1849. október 6-án. Tíz asszony maradt özvegyen. Aulich Lajos és Török Ignác nőtlen volt. Kiss Ernő altábornagy pedig korábban veszítette el feleségét, ő gyermekeitől búcsúzott.

Damjanich János (sz. 1804) - Csernovics Emília (1819-1909)

Damjanich „határőrvidéki szerb, de testestül lelkestül magyar.”¹ A temesvári katonaiskolában végzett. A császári-királyi hadsereg századosa. A vidám természetű, nagyhangú Damjanichnak nem volt jó híre, kicsapongó és költekező életet élt, emiatt Emília édesanyja ellenezte a házasságot. Szerelmük sokáig reménytelennek tűnt, végül 1845-ben jegyezték el egymást. A katonaságtól várt házassági engedély késett, ezért az esküvővel még 2 évet kellett várniuk. Esküvőjük 1847. augusztus 30-án volt, Aradon. Emília, az aradi főszolgabíró lánya, 28 éves volt, amikor férjhez ment. Csak 2 évig élhettek együtt boldog házasságban. Házasságkötésük után a katona férj Temesvárra kérte áthelyezését, a fiatal pár itt rendezkedett be. Damjanich parancsnoka - későbbi hóhéra - Haynau többször vendégeskedett otthonukban. Damjanich szerb származása ellenére büszke volt magyarságára; házasságukban ő vezette be, hogy otthon magyarul beszéljenek egymással:

„Miért beszél maga mindig németül - figyelmeztette Emíliát - hiszen ez Magyarország, s mi magyarok vagyunk.”

1848 áprilisában szóváltásba keveredett a magyarokat szidalmazó Haynau altábornaggal. Haynau valószínűleg előre kigondolt tervvel délelőtt bement az ügyeletes szobába, ahol minden bevezetés nélkül elkezdte szidni a magyarokat², mire Damjanich védelmébe vette a bántalmazottakat. Haynau sarkon fordult, de nem sokára parancsot küldött Damjanichnak, hogy este hat órakor induljon Olaszországba harcolni. Erről Damjanichné így számolt be:

„1848. április 4-én férjemnek szolgálati napja volt. Haynau, ki is felment a hivatalos helyiségbe, indulatosan kiabált, hogy: die Rebellen, die Hunde, Lumpen, Betyaren, ily címekeket adott a magyaroknak, férjem elibe állt, és kikérte, hogy ő mint magyar nem túri, hogy jelenlétében ily neveket osztogasson. Mindezt nem tőle hallottam, mert ő soha katonai dolgokat velem nem közölt, azt mondta, hogy felesége vagyok, de nem katonasszony. Hogy kapott-e indulási parancsot, nem tudom, mikor hazajött egy órákor, elmondta, hogy kellemetlen szóváltása volt Haynauval, mivégett ő megparancsolta, hogy ő hat órákor elutazzon Olaszországba, ahol ezrede az ellenség előtt áll.”³*

A fékezhetetlen erejű, lobbanékony természetű kemény katona gyengéd levelekkel vigasztalta otthon maradt fiatal hitvesét.

„Egészséges és jókedvű vagyok.... jól vagyok, légy nyugodt, nem mindenki hal meg, aki a harcmezőre vonul, és aztán tudod, hogy nékem százhusz évig kell élnem!... Ismered fizikai alkatomat, tehát ne is gondoldj arra, hogy beteg lehetek; a halálról nem is lehet szó. És erre valóban még soha sem is gondoltam”... Mialatt te mindent ilyen feketén képzel, addig én mint katona jól érzem magam. ...”⁴

¹ HAMVAY Ödön: *Damjanich János élete története és szemelvények nejéhez intézett leveliből*. 2. kiad. Budapest, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, 1904. 9.

² HAMVAY, i.m., 20.

³ DAMJANICH Jánosné levele Hamvay Ödönnek. 1903. in: KATONA, i.m., 249.

⁴ HAMVAY, i.m., 31-34.

Másik levelében így ír: „Bízzál az Istenben, s ne légy hát szomorú, mert ha haza megyek és rosszul fogsz kinézni, haragudni fogok.”⁵

A szabadságharc idején Damjanich zászlóalja „vörössipkások” néven vált ismertté, 5/6-uk vérével pecsételte meg a nemzet ügyét. Csak győztes csatái voltak. A harcok végén a már törött lábú tábornokot Emília ápolta. Az aradi osztrák fogságban csak kétszer látogathatta meg, a második egyben az utolsó is volt. Küldeményeivel látta el férjét: borral, étellel, könyvekkel, ruhával, és megígérte, hogy hitében erős marad.

„Csak egyszer, szeptember 27-én engedték meg, hogy bemehessek őt meglátogatni, nyugodt volt, és előkészített az ő halálára. »Ha megkegyelmeznek a többieknek – mondta –, de nekem nem.« [Október] 5-én egy katona tizenegy órakor jelentette, hogy feljebbvalója üzeni, hogy azonnal menjek a várba, férjemhez. Jó jelnek véltem, örömmel mentem azonnal. Midőn beléptem a börtönbe, csodálkozva láttam, egy katona őrt a szoba közepén állni. »Mi ez?« – kértem. »Siralomházba jöttél, holnap kivégeznek«. Lerogytam ágya előtt, alig tudtam magamhoz jönni. Rövid idő múlva figyelmeztetett, hogy válnunk kell; az rettenetes volt! Utolsó percben kért, ígérem meg, hogy másnap, 6-án, szobámat nem hagyom el. A küszöbre érve felkiáltott: »Emil! « Visszanéztem; könnytelt szeme éles kétségbeesés kifejezésével nézett. Visszafordultam feléje, szó nélkül intett kezével, hogy menjek. [...] 5-én éjjel írta férjem azt a szép imát, mit reggel egy katolikus lelkésznek átadva, kérte, hogy adja nekem át. És a nyakkendőjét mikor leoldotta nyakáról, azt is a lelkésznek átadva nekem küldte.”⁶

Az ima így hangzik:

Ima kivégeztetésem előtt, 1849. október 5-ről 6-ra virradóra

„Mindenség ura! Hozzád fohászokodom!

Te erősítettél engem a nőmtől való elválás borzasztó óráiban, adj erőt továbbra is, hogy a kemény próbát: a becstelen, gyalázatos halált erősen és férfiasan állhassam ki. Hallgasd meg, ó, Legfőbb Jó, vágyteli kérésemet!

Te vezettél, Atyám, a csatákban és ütközetekben – Te engedted, hogy azokat kiállhassam, és a

Te védelmező karod segített némely kétes küzdelemből sértetlenül kilábolni – dicsérettessék a Te neved mindörökké!

Oltalmazd meg, Mindenható, az én különben is szerencsétlen hazámat a további veszedelemtől! Hajlítsd az uralkodó szívét kegyességre a hátramaradó bajtársak iránt, és vezérelj akarátát a népek javára!

Adj erőt, ó, Atyám, az én szegény Emíliámnak, hogy beválthassa nékem adott ígéretét: hogy sorsát hitének erejével fogja elviselni.

Áldd meg Aradot! Áldd meg a szegény, szerencsétlenségbe süllyedt Magyarországot!

Te ismered, ó, Uram, az én szívemet, és egyetlen lépésem sem ismeretlen előtted: azok szerint ítélj fölöttem kegyesen, s engedj a túlvilágon kegyes elfogadást találnom. Ámen.

Emíliának vigasztalásul Damjanich⁷

Később ez az ima a „nemzet özvegyének” mindennapi imádságává vált, és százsámra sokszorosították.⁸ Minden biztonnyal jóillatú áldozatként felszáll a többi ima között, amelyeket az oltár alatt lévő szentek kiáltanak a Jelenések

⁵ CSERNOVICS Emília, <http://oktober6.kormany.hu/damjanichne-csernovics-emilia>. 2015. november 17. 11^h

⁶ DAMJANICH Jánosné levele Hamvay Ödönnek, in: KATONA, i.m., 250.

⁷ DAMJANICH János imája, in: KATONA, i.m., 206.

⁸ BALÓ Béni református lelkész visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében. In: KATONA, i.m., 278.

könyve 6.9-10-ben: „Urunk, aki szent és igaz vagy, meddig nem ítélsz, és meddig nem állsz bosszút a mi vérünkért azokon, akik a földön laknak?”

Csernovich Emília távolból kísérte fogoly férje szállítását Arad-Nagyvárad-Gyula-Arad között. Ezalatt az osztrákok minden poggyászatát elárverezték mint hadizsákmányt. Howiger az aradi vár osztrák parancsnoka

„...a beteg foglyot a börtönbe kísérte, engem kidobott az előszobába. De őt megverte az Isten, pár hétre rá saját katonái robbantották fel lakását, ő kirohant, és leszakadt a pincéig honnan halva hozták ki.”⁹

A történelem lapjai pontosítanak, amikor följegyzik, hogy Howiger vezérőrnagyot 1849. október 15-én érte ez a súlyos baleset, és csak huszonhárom nap múlva halt meg.¹⁰ Más följegyzés szerint mindez éppen egy héttel az aradi kivégzések után történt, október 13-án, hogy ti. az aradi várban büntetőfeladatokra beosztott, kényszersorozott honvédek nem tudták, hogy az épület pincéjében még Damjanich várparancsnoksága idejéből robbanóanyagot halmoztak fel, és ezért égő fáklyával mentek a pincébe tüzelőért... ekkor robban fel az aradi vár kétemeletes központi parancsnoki épülete.¹¹

Kivégzése előtt Damjanich a távozni készülő gyóntató papnak utána szólt: *„Tisztelendő barátom! Ön tán nem is tudja, ki vagyok. [...] Én ugyan rác vagyok vallásomra [értsd ortodox], de mint rác meghalni nem akarok. Áldjon meg engem! [...] Kezeimet fejére tétette és azokat saját kezeivel fejére szorítván egész imám alatt ott tartotta. Miután ez megtörtént, így szólt: Most már nyugodtan halok meg, mert magyar pap által áldattam meg.”¹²*

A kivégzett Damjanich testét egy rokon, volt esküvői tanújuk, Csernovich Péter temesi főispán szerezte meg a hóhértól és temette el saját birtokán, a mácsai kastély parkjában.¹³ 1974-ben helyezték el az aradi emlékmű alatt.

Az aradi katasztrófa után az özvegy visszavonult. Mély magányából egy baráti házaspár emelte ki, akik egy hosszabb külföldi útra hívták magukkal. Ettől kezdve új célok körvonalazódtak az özvegy előtt: dacolva az önkényuralmi terrorral, hasonló sorsú asszonyok és honvéd árvák ügyét karolta fel, megkereste a megtorló hatalom kivégzettjeinek jeltelen sírjait - hiszen az aradi Tizenháromat követte még 162 nevesíthető áldozat 1848 és 1854 között, huszár, kereskedő, mézeskalácsos, molnár, kovács, újságíró, ügyvéd, százados, lelkész¹⁴ - aztán ez a sor folytatódott. Amint lehetett emléket állított nekik.

Az 1850-es évek elején Emília Makón élt édesanyjával és Láhner tábornok özvegyével, valamint annak kislányával. Kézimunkák készítéséből tartották el magukat. Makó város azonban tisztelete jeléül adómentességet biztosított számukra. Csernovics Emília jóságával, mosolyával enyhítette a körülötte élők szenvedését.

1861-ben Batthyány grófnéval együtt megalapította a Magyar Gazdaasszonyok Egyesületét, amelynek célját az alábbiakban határozták meg:

a) Az anya magasztos hivatásáról fogalmat a nemzet minden osztályánál terjeszteni.

b) A feleség hivatásának fogalmát kifejteni, megkedveltetni, a háziipar számos ágának művelését s terjesztését eszközölni.

⁹ DAMJANICH Jánosné levele Hamvay Ödönnek, in: KATONA, i.m. 251.

¹⁰ DAMJANICH Jánosné levele Hamvay Ödönnek, <http://mek.oszk.hu/06100/06162/html/aradiv02703/aradiv02703.html2015>. november 25. 3.00^h megjegyzés rovatban.

¹¹ NEMESKÜRTY István: 1848-49 „Kik érted haltak, szent világszabadság!” Budapest-Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza, LAP-ICS Könyvkiadó, 1998. 332.

¹² SUJÁNSZKY Euszták minorita szerzetes visszaemlékezése, in: KATONA, i.m. 254.

¹³ RÉTHY Endre és TAKÁCS László: Aradi vértanúk. <http://mek.oszk.hu/03700/03749/html/> 2015. november 17. 14.00^h

¹⁴ N.n. *Népszövetség* 1897. október 16.

c) A honleányi kötelességek kifejtése, megismertetése s azok betöltésére való serkentés.

A több mint egy évtizeden át tartott folytonos elemi csapások s az ország nyomora miatt az egyesület eleinte minden erejét a köznyomor enyhítésére áldozta, s ahol arra szükség volt, rögtön segítséget nyújtott. Árvízkárosultakat segítettek, aszály-sújtotta vidéken népkonyhákat állítottak, árvaházat nyitottak. Pénzt gyűjtöttek a rászorulóknak, s ehhez meg tudták nyerni hazánk nagy férfiai is. Egyik jótékonyági vásárukon pl. minden sátorban kaphatók voltak olyan bonbonok, amelyekre Jókai Mór sajátkezűleg írta fel emléksorait, és Deák Ferenc sajátkezű faragványai. Az Egyesület kiállításokat rendezett a fővárosban, melyen a vidéki jó háziasszonyok állították ki háztartási készítményeiket és kerti terményeiket. A pesti előkelő szalonok műhelyekké, varrodákká változtak át s az elkészült ruhákat és fehérneműket az egyesület tagjai személyesen vitték el vidékre, hogy kiosszák. Az egyesület alapítói ez irodalom művelését is felkarolták. 1863-ban megalapították saját lapjukat. Általában a gyorsaság jellemezte a lelkes alapítók minden ténykedését. Az egyesület működésének első éveiben az akkori hatóság folytonos akadékoskodása s az egyesület iránt tanúsított ellenszenvé is szükségessé tette azt, hogy gyorsan tudjanak cselekedni s a hatóságot már befejezett tények elé állítsák, melyeket az „kénytelen-kelletlen tudomásul vett.” A Magyar Gazdasszonyok Egyesülete 1861. évi március 15-én tartotta első, alakuló gyűlését. Működésüket a királyi Helytartótanács csak azzal a feltétellel volt hajlandó engedélyezni, ha nem az eredetileg választott „A Nemzet Gazdasszonyai” címet adják az egyesületnek. A „nemzet” fogalmát nem volt szabad emlegetni. Így meg kellett azzal elégedni, hogy felsőbb engedéllyel „Magyar Gazdasszonyok Egylete” címmel alakult meg az egyesület, a bemutatott alapszabályokból pedig a hatóság törölte a „honleány” és „hazafi” szavakat s azokat „nő” és „férfi” kifejezésekkel¹⁵ helyettesítette. A kiegyezés után (1867) az országos híró jótékonyági szervezetet ill. annak immár saját árvaházát Erzsébet királyné (Sissy) is felkereste, ám a két özvegy, a két alapító feltűnő módon nem jelent meg a királyné fogadásán.

Damjanichné barátai biztatására kérvényezte, hogy a magyar állam térítse meg neki nagy értékű kelengyéjét, melyet férje kivégzése után az osztrák katonaság eltulajdonított. Ám ez a kérése nem teljesülhetett. Egyszer Ivánka Imre, volt 48-as honvédtiszt azt javasolta neki, menjen el Ferenc Józsefhez audienciára csak egy térdhajtásra, és meg fogja kapni. A javaslatot hallva Emília egyszerűen hátat fordított és szó nélkül távozott.

Kossuth Lajos Torinóból többször küldte üdvözlését Damjanichnének, aki mindig megköszönte a megemlékezést, de soha sem üzent vissza semmit. Egyszer egy képet is küldött magáról, melyen ez állt: „A hős Damjanich tábormok özvegyének, aki hazám női közt tiszteletemben legmagasabban áll, emlékül.” Halála előtt nem sokkal Kossuth üzent Emíliának, hogy látogassa meg, ám mire az asszony rászánta magát az utazásra, a volt kormányzó meghalt. 1894-ben, mikor Kossuth holttestét hazahozták, a Nemzeti Múzeumban ravatalozták fel. Este az üres teremben, ahová letették, egy fekete ruhás nő jelent meg. A múzeumi őr személyesen vezette Damjanichnét, mert ő volt, a koporsóhoz. Emília néhány percig mozdulatlanul állt a tetem mellett magába mélyedve.¹⁶

„Idővel úgy hozta a sors, hogy Damjanichné napi sétája során rendszeresen összetalálkozott a klagenfurti száműzetéséből hazatért Görgei Artúrral, és korabeli feljegyzések szerint ezek az érintkezések igen különös módon estek meg az életben maradt tábormok és a halott hős özvegye között. Damjanichné

¹⁵ N.n.: *A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületének rövid története. 1861-1932. és Alapszabályai.* Kiadja a MGOE, Budapest. (é.n.)

¹⁶ HERNÁDY Zsolt: Az aradi vértanúk özvegyei. <http://www.klauzal.hu/cikk/536.html?PHPSESSID=3d1d51cc9fa8ffb9fd4242ce947b5271>

érkezésekor a hadvezér megállt az utcán, vigyázzállásban szembe fordult az asszonnyal, korabeli katonai szóhasználatnál frontot csinált és fővetéssel tisztelgett, amíg a hölgy elvonult előtte. Ő fejbőlintással viszonzta a köszöntést és némán haladt tovább. Soha egy szót nem szóltak egymáshoz, és senki nem tudná megmondani, mit hordozhatott ez a két ember a lelkében.”¹⁷

1909-ben a Zalai Közlöny így adta hírül Damjanichné halálhírét.

„Az egész ország áhítata kísérte sírjába a 90 éves nagyasszonyt. Mintha az utolsó szál szakadt volna meg vele, mely a legendás 48-as időkhöz kötötte a nemzetet Nem lesz érdektelen olvasóink előtt, ha megemlékezünk arról a gyűrűről, melyet valamikor a reményteljes boldogság közepette adott a hősök hőse deli hölgyének. »Emlékül D. J. « van belevésve az antik stílusú gyűrűbe. Középen egy smaragd, mellette két kis rubinkő van. Nemcsak azért említjük meg ezt az ereklye értékű gyűrűt, mert a nagy vértanú özvegye hordta ujján, hanem mert most Nagykanizsán van dr. Horváthné Kenedi Erzsébet polg. isk. rajztanár birtokában [aki...] ugyanis keresztleánya az immár örök pihenőre tért nagy honleánynak, Damjanichnének, ki a gyűrűt egykor kedves keresztleányának ajándékozta.”¹⁸

Desseffy Arisztid (sz.: 1802) - Szinyei Merse Emma (1822-1871)

Desseffy Arisztid Abaúj-Torna megyei Csákányban született. Öt év házasság után 1847-ben elveszítette feleségét, meghalt öt gyermeke is. A szabadságharc idején, 1849 júniusában jegyezte el Szinyei Merse Emmát. Az eljegyzésről egy szemtanú így ír:

„A kisasszony, mintegy 26-28 éves, egyike volt a megye legszebb hölgyeinek. Deli természet, szabályos vonások, világos gesztenyeszín haj, fehér arcbőr s nyájas és vidám társalgás meghódítottak a vitéz katonát. Az eljegyzés megünneplésére a vőlegény a megyeházán vacsorát adott, másnap pedig a czeméthei fürdőben táncmulatságot rendezett [...] július 5-én, feleségül vette Emmát.”¹⁹

A vitéz férj azonban még aznap nyeregbe szállt, indult vissza a táborba. Legközelebb már csak szeptemberben találkoztak, az aradi vár cellájában. Emma élelmet is vitt, amit a tábornok megosztott bajtársaival. Desseffy külföldre menekülhetett volna, de nem akarta itthon hagyni feleségét.

Baló Béni református lelkész így emlékezik vissza Desseffy Arisztid utolsó óráira:

„Legnyugodtabb, sőt teljesen vidám volt a református Desseffy Arisztid. [...] Tiszta a lelkiismeretem van, s az hagyott aludni” - mondta derülten, s azzal felöltözött, hatalmas szőke bajuszát huszárosan kipödörte, mintha csak ünnepélyre menne.”²⁰

Ki tudja, talán az övéihez is készült... Búcsúlevelében, melynek csak töredéke maradt fenn, a két asszonyt összekapcsolta:

„Az a bizonyos evőeszköz, amellyel Tonim [első felesége] mindig étkezett, a női óra, amellyel Kálmán [Desseffy testvére] Velencében megtisztelte, üvegekkel díszített ágya, az éjjeliszekrény és a kockadíszes adassék nagyon szeretett feleségemnek, Emmának.”²¹

Desseffy a siralomházban megkérte a szintén rab Máriássy János ezredest, hogy viselje gondját feleségének. Máriássyt is halálra ítélték, később, azonban

¹⁷ <http://www.szoljon.hu/jasz-nagykun-szolnok/kultura/halalaig-uldozte-a-kiralyt-az-ozvegy-atka-366461>

¹⁸ Zalai Közlöny. 1909. december 2. 48. évf. 96. sz. 4.

¹⁹ HERNÁDY, Az aradi... i.m.

²⁰ BALÓ Béni református lelkész visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében, in KATONA, i.m., 279.

²¹ DESSEFFY Arisztid levelének töredéke. in KATONA, i.m., 207.

ezt módosították. A honvédtiszt 1856-ban szabadult. Szepes vármegyei birtokára, Harasztra vonult vissza gazdálkodni. Egy évvel később, beváltva bajtársának tett ígéretét, feleségül vette Emmát, aki 49 évesen, 1871-ben hunyt el.

Dessewffy bár polgári öltönyben ment ki utolsó útjára, de kezére akkor is tiszta fehér kesztyűt húzott.²²

Kiss Ernő (1799) - Szentgyörgyi Horváth Anna Krisztina (1805 - 1827)

Kiss Ernő nagyon gazdag örmény családból származott. Császári tisztként szolgált, amikor 1825. július 26-án megismerkedett Balatonfüreden későbbi feleségével, Szentgyörgyi Horváth Anna Krisztinával, akinek tiszteletére édesapja bált rendezett. Ez volt az első, azóta legendássá váló Anna-bál. 1826-ban összeházasodtak. Az ifjú feleség ekkor 21 éves volt. Az esküvő után Kiss Ernő délvidéki birtokaira vonult vissza feleségével. 1827-ben született meg közös gyermekük. Az asszony belehalt a szülésbe, s rövidesen a kislány is követte édesanyját. Kiss újra beállt a seregbe, és különböző lovasezredekben szolgált. A szabadságharc végén csatlakozott a főszereghez. Időközben született még egy fia is, Turati Ernő, aki Olaszországban élt, de 1848-ban ő is meghalt. Az aradi várból két lányának írt búcsúlevelet, akik házassága előtti élettársától születtek: Augusztá és Róza. A két lány ekkor már férjnél volt, de édesapjuk miatt sokáig üldözésnek voltak kitéve, és megfigyelés alatt álltak. Augusztát még a temesvári várba is bezárták egy rövid időre.²³ Lányaitól így búcsúzott a tábornok: „*Ne tegyetek senkinek szemrehányásokat.*”²⁴

Knezić Károly (sz.: 1808) - Kapitány Katalin (1818-1849/53?)

Az apai ágon horvát katonacsaládból származó, anyai ágon magyar Knezić a jegygyűrűbe vésett dátum szerint 1842. július 14-én jegyezte el az egri születésű 23 éves, hazafias érzelmű Kapitány Mihály szenátor szép és lelkes lányát. Két év múlva az egri főszékesegyházban összeházasodtak, és két lányuk született: Olga és Irén. Knezićné sokat volt együtt férjével a szabadságharc idején is, a női intrikáival kapcsolatosan Leiningen meg is jegyezte naplójában: „*Nem kell asszony a haditáborban.*”²⁵ Férjét fogsága alatt, amikor csak engedték, látogatta. Szeptember végén azonban, nem számítva a végzetes eseményekre, az asszony visszatért Egerbe a szüret idejére. Utána már soha többé nem találkozhatott férjével.²⁶ Férje utáni bánatába Katalin hamar utána halt. Pontos idejét nem ismerjük, a család szerint „*szegény asszony, mikor meghallotta urának gyászos végét, összeesett és meghalt szívszélhűdésben*”. Egy másik forrás szerint megőrült, és 1853-ban halt meg. 30-34 évesen vesztette életét. Gyermekük árvák lettek, gyámhoz kerültek.²⁷

Láhner György (1795) - Lucia Conchetti (1821-1895)

²² Az aradi gyásznapi egy szemtanúja. Ellenzék. Kolozsvár. 1890. I. 896. in KATONA, i.m., 273.

²³ Az özvegy Kiss Ernő lányai. <http://oktober6.kormany.hu/ozvegy-kiss-erno-lanyai>

²⁴ Kiss Ernő levele lányainak, Dániel Jánosnének és Bobor Györgynének. In KATONA, i.m., 209.

²⁵ LEININGEN-WESTERBURG Károly Rövid napi jegyzetei, in KATONA, i.m., 149.

²⁶ Aradi Vértanúk Emléknapija október 6. <http://oktober6.kormany.hu/knezicne-kapitany-katalin>

²⁷ HERNÁDY, Az aradi... i.m., 2011. április 30. 2015. november 19. 14.00^h

Lahner György német polgári családból származott. A magyar nyelvet csak törte, de az általa szervezett fegyvergyárakban öntött ágyúkon ez a felirat ékeskedett: „Ne bánts a magyart!”. Ő volt a szabadságharc hadiiparának irányítója. Zseniális szervező, nagy lendülettel dolgozott, irányítása alatt a magyar honvédség fegyver-ellátottsága napról-napra javult. A nagyváradai fegyvergyár élén állt a szabadságharc bukásakor. Mindezek miatt kellett bűnhődnie.

Felesége Lucia Conchetti olasz, milánói születésű. 1839 novemberében a milánói San Alessandro templomban esküdtek. Ekkor Láhner 44, felesége 18 éves volt. Később egy leányuk született. Kedves kis följegyzés róla, hogy Lucia, olasz honfitársaihoz hasonlóan nem tudta helyesen kiejteni és alkalmazni a „h” hangot. Urát rendszeresen látogatta a börtönben, s látogatásai során nemcsak őt látta el élelemmel, hanem éhező társait is. Schweidel külön megemlíti naplójában, hogy

Láhnerné: „valóságos őrangyal. Hozott nekem egy üveg magyarádi bort és három szál kolbászt, nagyon jól esett, szívből jövő köszönettel adóztam érte.”²⁸

Damjanichné látta a borzasztó búcsúzást, amikor Láhner elvált feleségétől és 5 éves gyermekétől:

„Kitántorogtam Láhner szobájáig, ott is a végbúcsú jelenetét láttam. Az apa búcsúzott feleségétől és ötéves gyermekétől. Láhnernével kocsiba ültünk.”²⁹

Amikor Láhner elbúcsúzott feleségétől, Donizetti: Lammermoori Lucia című operából a haldokló Edgár búcsúáriáját játszotta. Saját születésnapján lépett a bitófa alá. A kivégzés után Láhner holttestét is megvette a hóhértól Csernovich Péter, így őt is Damjanichcsal együtt temették el. A két özvegy sorsa is összefonódott egy időre.

Lucia sorsát nehezítette, hogy egy 50 év körüli nő, aki honvédözvegynek adta ki magát, meglopta Lucia szállásadóját. Később Bécsben tűnt fel Láhnerné megbízottaként, és ajándékokat csalt ki jóhiszemű emberektől. Élete második felében visszaköltözött Olaszországba. Sokáig levelezett még magyar barátaival. 1895-ben halt meg Collecampiglian, Varese mellett. Ott is temették el a masnagói temetőben. A temetőt néhány éve felszámolták, és a vértanú özvegyének sírját nem sikerült megmenteni.³⁰

Lázár Vilmos (1815)- Bárány Reviczky Mária (1812-1873)

A Magyar Királyság délidéki részén, Torontál vármegyében született vagyontalan magyar-örmény nemesi családban. Mária nagyrozvágyi, bárónő, 3 évvel idősebb, özvegy, híresen szép asszony, három gyermekkel; sajátjuk nem volt. Esküvőjüket 1844-ben tartották. Rendkívül boldog házasságban éltek. Már kilépett a hadseregből, zempléni birtokukon gazdálkodott, de 1848-ban újra fegyvert fogott. Tekintettel arra, hogy a császári hadseregnek adta meg magát, és mivel csak a szabadságharc utolsó napjaiban lett ezredes, "kegyelemből" főbelövetésre ítélték. Először Temesvárra vitték. Temesváron ifjúkori éveit idéződték föl benne.

²⁸ KATONA Tamás (szerk.): Az aradi vértanúk. Budapest : Neumann Kht., 2001. <http://mek.oszk.hu/06100/06162/html/aradiv02500/aradiv02500.html> 2015. nov. 17. 19.30^h

²⁹ DAMJANICH JÁNOSNÉ levele Hamvay Ödönnek. 1903. <http://mek.oszk.hu/06100/06162/html/aradiv02703/aradiv02703.html> 2015. november 25. 3.40^h

³⁰ Aradi Vértanúk Emléknepje. <http://oktober6.kormany.hu/lahnerne-lucia-conchetti>

„Szomorú látvány volt ez nekem. Itt, ahol mint tanuló a gondtalan ifjúság napjait élveztem, ahol minden talpalatnyi hely tanulóéveim egy-egy ártatlan eseményére emlékeztetett, itt mint fogoly vonultam be! Már az iszonyún összelövődözött vár látása is komor hangulatba ejtett, de mennyire kellett ennek fokozódnia, midőn börtönömül az új vármegyeházat jelölték ki, ahol egykor mint életvidor tanuló, egy télen át szálláson voltam a várnagynál. Elmélkedtem az akkor és most felett, ami még inkább elkomorított, [...]Azonnal tudakozódtam a várnagy felől, még most is ott volt, sőt anyja is élt még, az öreg hárpia. Elmentem hozzá, sokat bántott engem, éppen azért akartam elébe menni. Kezemet nyújtám neki, de ő a magáét csak vonakodva nyújtotta, félt egy felségáruló iránt – mint akit bennem látni vélt – nyájas lenni. Rossz jelt sejtettem ebben. Azonban egy mosoly alá rejtém balsejtelmemet, hiszen nevetséges is volt. [...]Desseffyvel együtt délután Aradra értünk, s a várban helyeztettünk el. [...] Kétnapi hiú várakozás után délután végre megjelent egy dzsidástiszt egy nyílt levéllel tőle [feleségétől]. Átfutottam a kedves sorokat – nem engedik, hogy meglátogasson. Fájdalmam nagy volt, de összeszedtem magamat, ne legyen a tisztnek diadala rajta – gondolám magamban –, és nem is volt. Néhány sorban válaszoltam. A távozó után az ajtó becsukódott. Összegörnyedtem mélyen égető fájdalomban, szememből könnyek perdültek ki. El voltam választva a világtól, s ami nekem e világon legkedvesebb, nőmtől. [...] Egyedül voltam e világon! Hagyjuk ezen első napokat, éveket raboltak el életemből.³¹

Lázár Vilmos reménykedés és a halálközelség között vívódott, de feleségét bátorította: „De légy, mondom, erős, légy nőm, miként én férfiú.”³² Október 5.én az alábbi búcsúlevelet írta (részlet):

„Kedves szentem, egyetlen Marim! Mindenem e földön! [...] aki szívem minden hézagját bírtad [...] Isten Veled! Isten veletek! Szeretném beléd lehelleni utolsó sóhajtásom – de az úgyis meg fog történni. Az Isten, aki még sohasem hagyott el, most sem fog elhagyni. [...] Képzetelemben dobogó szívemhez szorítlak, csókollak. Vilmosod
[...]Kedves gyermekeim! jók legyetek! Szeressétek egymást! Éljetek anyátokat vigasztalva, szeretve. – Szerető apátok Vilmos.³³
...Pedig nem is édesgyermekei voltak...

Utolsó sóhajtása valóban a felesége volt: „összetett kezekkel égre emelve szemeit hangoztatá: Istenem! nőm s három gyermekem!”³⁴ – aztán a parancsnok karjával jelt adott, és tizenkét fegyver egyszerre dördült...

Aznap, mikor Lázárt golyó által kivégezték, felesége már betegen feküdt. „A szenvedések elkábítottak, megbénítottak. Alig vagyok képes gondolataimat összeszedni” – írta négy nappal később fájdalomában sógornőjének. Aztán így folytatta:

„Hatodikán volt. Igen. Vilmos reggeli fél hét órakor három vitéz bajtársával az aradi sáncokban agyonlövetett. Hősi halált halt. [...] Ó én édes Istenem, mi lesz velem, szegény özvegyen maradt asszonnyal, ha az erős férfiakkal így bánnak! Négyet agyonlőttek a sáncokban, kilencet pedig felakasztottak. Az elítélteket ily sorrendben végezték ki: Reggel félhatkor: Schweidel, Kiss, Desseffy és Vilmos. Felakasztattak:

³¹ LÁZÁR Vilmos 1849-i honvéd ezredes aradi várfogságában kivégeztetése előtt írt emlékirata. Fordította: Matolay Etele (1883), in: KATONA, i.m., 177.

³² LÁZÁR Vilmos levele feleségének, in: KATONA, i.m., 210.

³³ LÁZÁR Vilmos levele feleségének, in KATONA, i.m., 211.

³⁴ VINKLER Brúnó minorita szerzetes visszaemlékezése, in KATONA, i.m., 260.

Poeltenberg, Török, Láhner, Nagysándor József, Aulich, Leiningen, Knezic, Damjanich és Vécsey. [...] Mily boldog voltam öt éven át az én Vilmosommal! Nagy boldogságomat megirigyelte a sors tőlem, s széttépte, szétszaggatta azt. Vilmosom, szentem csókol téged meg a többi rokonokat, tartsátok meg ti is az ő emlékét szívetekben. Szeretettel szomorúsággal ölel-csókol a te szerencsétlen Máriád.”³⁵

Az özvegy megkísérelte megszerezni férje holttestét, de nem sikerült. Élete végéig ápolta és őrizte férje emlékét. Napjait nehezítette, hogy saját rokona, báró Reviczky József, volt honvédtiszt örökösödési pert indított ellene – de elvesztette. Végül sikerült bizonyítani, hogy a férfi hamis papírossal akarta bizonyítani igazát. A papír ugyanis a rajta lévő dátum idejében még nem is volt forgalomban. A csaló börtönben fejezte be életét. Lázár Vilmosné 1873. január 9-én halt meg.³⁶

Leiningen-Westerburg Károly gróf (1819)- Sissányi Elíz (1827-1898)

A legfiatalabb vértanú. 1819. április 11-én született a *Hessen* nagyhercegségbe. Családja egyike volt a legősibb német arisztokrata famíliáknak, s rokonságban állt *Viktória* angol királynővel is.³⁷ Evangélikus volt. Felesége Sissányi Elíz görögkeleti vallású, törökbecsei (délvidéki), gazdag magyar család legifjabb leánya. 1844-ben a bécsi belvárosi evangélikus templomban esküdtek, a gróf ekkor 26, az ifjú asszony 18 éves volt. Pozsonyban éltek.

Leiningen 1848 őszén jelentkezett honvédnek. Mivel testvérei, unokatestvérei, számos rokona tisztként szolgált a császári seregben, gyanakvó, bizalmatlan légkör fogadta.³⁸ Ezért jegyezte föl naplójába: „Szomorú háború, mely testvért testvér ellen hí fegyverbe. Béke, béke – hogy sóvárgok utánad!”³⁹ Ugyanakkor elszántan akarta az igazságot: „inkább érjen engem bármi, semhogy rablókkal együtt harcoljak egy addig békés nemzet ellen. Ki sem mondhatom, mennyire megvetem az uralkodó párt nyomorult üzelmeit.”⁴⁰ Utolsó napjaiban felségének ezt írta:

„Sorsom Isten kezében van, és ha végtelenül szeretem is az életet, mert hisz olyan boldog voltam, mint kevés halandó, mégis készen várom a halált, sőt néha bús sejtelmek lopóznak szívembe. De ha Isten a legrosszabbat méri is reánk, legalább tudd meg e lapokból, hogy szívem az utolsó pillanatig híven és hően dobogott érted, és hogy nem nagyravagyás és dicsőség keresése ragadtak ki karjaidból, hanem a jog és szabadság érzete.”⁴¹

Bár törve beszélt magyarul – honvédei rajongtak érte:

„Nem tudom, miért szerettek engem annyira katonáim – talán érezhették, hogy én is nagyon szeretem őket. – Damjanich egyszer azt mondta nekem: »Alig tudsz magyarul beszélni, és mégis, ha csak egypár szót szólsz

³⁵ LÁZÁR Vilmosné levele sógornőjének, Moldova Imréné Lázár Matildnak. Surján, 1849. okt. 10-én, in KATONA, i.m., 251-252.

³⁶ HERNÁDY, Az aradi... i.m., 2011. április 30.

³⁷ HERMANN Róbert: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc vértanúi – október 6. Nyíregyháza, az Oktatási Minisztérium kiadványa, 2000. 36.

³⁸ RÉTHY., i.m.

³⁹ KATONA, i.m., 87.

⁴⁰ KATONA Tamás (szerk.): Az aradi vértanúk. Budapest: Neumann Kht., 2001 <http://mek.oszk.hu/06100/06162/html/index.htm> [Leiningen-Westerburg Károly levelei feleségének](#). Pest, 1848. október 30. 2015. november 18, 23.00^h

⁴¹ LEININGEN-WESTERBURG Károly Naplója. Cibakháza, 1849. II. 22. in.: KATONA, i.m.: 79.

legényeidhez, nevet a szemük örömeiben, még ha nem értik is a mondókat.« Igaz, gyakran magam is elbámultam zagyva beszédem hatásán»⁴²– jegyezte fel naplójába.

Leiningen október 4-én ezt írta rövid jegyzetben naplójába: *„Holnap reggel hétkor hadbírótság elé. Élet vagy halál, Uram, amint parancsolod!”* A fegyverletétel előtt Görgei – mint barátja – ajánlotta, hogy meneküljön ki az országból, de nem fogadta el. Így került ő is Aradra. Halálos ítéletét súlyosbította, hogy a Soldatenfreund nevű osztrák újság egy névtelen hírforrásra hivatkozva azzal vádolta meg, hogy Leiningen Buda bevételekor osztrák hadifoglyokat gyilkoltatott volna meg. Ez azonban annyira nyilvánvalóan csak rágalom volt, hogy a vértörvényszék sem foglalkozott vele. A hír viszont világgá röppent. Helyreállítani becsületét már nem volt módja. Sógornőjének írt levelében írja: *„Légy nyugodt, kedves Claire, nem hagyok becstelenséggel bemocskolt nevet a gyermekeimre.”* Újságban már nem volt módja tisztázni magát, ezért a bitófa alatt kiáltotta bele a világba, hogy ez rágalom, de Tichy őrnagy parancsára a dobpergés elnémította – s aztán örökre elhallgatott. Rövid naplóbejegyzésében (október 1.) arra is utal, hogy a feleség a férj nevének becsületét vagy kárhozátat viszi tovább. *„A férje becsülete az övé”* – írja. Mint igazi katona nem csak a hazát, hanem családját is védi, akik ezt a nevet tovább viselik az élők között. A férfinak pedig tiszte és kötelessége, hogy védje asszonyát:

„A nő leglényegesebb tulajdonsága és ereje: gyöngesége. Olyan lény, akit vigasztalnunk és óvnunk kell; milyen kedves dolog ez a férfi büszkeségének! A gőgös nő, ki egyedül is megáll, és nem szorul a mi támaszunkra, elveszti nemének varázsát.”⁴³

Még kivégzése előtt Leiningen megvesztegette az öröket, így ő volt az egyetlen, akit az elítéltek közül honvédtábornoki egyenruhában vezettek a bitófa alá – a többiek fekete atillát viseltek. Ebben a ruhában látjuk őt Barabás Miklós festményén. A szabadságharc bukása után az özvegy kérésére Barabás Miklós átfestette Leiningen 1844-es, császári tisztként ábrázolt képét. A megújult festményen a vértanú vörös, honvéd tábornoki egyenruhában áll, mellén a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályú kitüntetésével.⁴⁴ A festmény idén tért haza kalandos úton Angliából.⁴⁵

Leiningen búcsúlevelében így köszön el szeretett hitvesétől:

„Egyetlen, utolsó leheletemig szeretett Lizám! A kocka eldőlt, és csak kevés órám marad még e világon. [...] Szívesen, ó, mily szívesen éltem volna, hisz megvolt mindenem, ami boldoggá teszi az életet, olyan boldog voltam a veled való házasságban, amilyen csak lehet az ember. Most, ebben a komoly órában, amikor minden földi dolog teljes mulandóságában áll előttem, amikor mintegy föltárul a múlt, minden emlék megrohan, és nehézé teszi a válást. Milyen tisztán és fenségesen áll előttem emléked, mennyire szeretném, ha ki tudnám fejezni szavakkal, milyen fájdalmas érzéssel gondolok rád! [...]

⁴² LEININGEN-WESTERBURG Károly Naplója, in.: KATONA, i.m., 133.

⁴³ LEININGEN-WESTERBURG Károly Rövid napi jegyzetei, in KATONA, i.m., 154.

⁴⁴ Hazatért Barabás Miklós akvarellje Leiningen Károlyról. 2015. május 5. <http://mult-kor.hu/hazatert-barabas-miklos-akvarellje-leiningen-karolyrol-20150505-2015>. 11. 19. 13.20^h

⁴⁵ FICSOR Benedek: Kalandos úton tért haza az aradi vértanú portréja. Magyar Nemzet online, 2015. május 5. <http://mno.hu/grund/kalandos-uton-tert-haza-az-aradi-vertanu-portreja-1284927> 2015. nov. 18. 21.00^h

Adjon erőt a mindenható Isten, aki szívembe lát, hogy úgy halhassak meg, mint egy keresztyén. Mindig híven hódoltam őseim vallásának, a lelkész kezéből fogadtam hitem vigaszát, és kész vagyok uram és teremtőm ítélőszéke elé lépni.

Nekem pedig bocsásd meg, drága Lizám, ha ez életben megbántottalak vagy nem voltam elég gyöngéd hozzád. [...]

És szegény gyermekeim – ó, nagy Isten! Nekik kell, hogy élj, drága Lizám, sorsod súlyosabb, mint az enyém, neked éveken át kebledben kell rejtened a bánatot, [...] Neveld őket az Úr félelmében jó és nemes emberekké; ha én már nem örködhetem is fölöttetek, legyen anyjuk, anyjuk, aki megtanítja őket, hogy tiszteletben tartsák szerencsétlen apjuk emlékét. – Csak tehetném fejetekre áldó kezem. [...] Kérlek, felelj meg kötelezettségeimnek, hogy nevem becsülete megmaradjon. Tudod, mennyivel tartozom Fritznek és Viktornak [megj.: testvérei FNS]. Damjanich tábornoknak ezernégyszáz forintjával tartozom. – Fizesd meg ezt az adósságomat leendő özvegyének, mert ő is vértanúhalált szenved holnap reggel. [...] Victorom talán nem is tudja, hogy az életem veszélyben forog, őt nagyon érzékenyen fogja sújtani ez a csapás: de Isten, aki a sebet üti, balzsamot is ad, meg is gyógyítja. [...]

Igen, Lizám, remélem, hogy te is, habár fájdalmasan, de engedelmesen és alázatosan szembe tudsz nézni sorsoddal. – Imádkozom érted és gyermekeimért forró áhítattal, és azt mondják: egy halni induló imájának és áldásának különleges ereje van. – Tudom, hogy vérezni fog a szíved; de a gyerekek iránti kötelességeid érzete meg fogja enyhíteni fájdalmadat, és nem sok idő múlva eleven másomat láthatod majd Árminunkban, aki annyira hasonlít rám. [...] Ők a te szavaidból fogják megismerni apjukat, és ki mondhatná meg nekik jobban, mint te, hogy apjuk, bár az emberi törvények elítélték, szívében becsületes ember volt, aki meggyőződéséért halt meg. Rövidre van szabva az idő, melyet még e földön tölthetek, a levelet nemsokára át kell adnom, és nehezemre esik megválnom ezektől a lapoktól, hiszen ezek az utolsó szavaim hozzád. Isten áldjon és oltalmazzon, drága nemes feleségem, és adjon neked erőt, engem pedig részesítsen örök békéjében. Édes drága Lizám!

Gyermekeim! Éljetek boldogan! Nemsokára kiszenvedek. Még egyszer köszönet hű szerelmedért, mindenért, amit értem tettél. – Istenem, Istenem! Nem bírom tovább. Isten veled, életem, mindenem! Arad, 1849. október 5. Holtig hú Károlyod.”⁴⁶

Holttestét sógora Monyoróra (Arad megye) vitette, ahol – kívánsága szerint – a vadaskertben négy tölgyfa közé – melyek négyszöget alkotnak – temette el. Innen Borosjenőre vitték, (ugyancsak Arad megye), ahol a templom sírboltjában helyezték el – ahol emlékét márványtábla őrzi -, majd 1974-ben maradványait átszállították az aradi emlékoszlop kriptájába. Baló Béni aradi református lelkész megrendítő levélben számolt be Leiningen-Westerburg Károlynének férje utolsó óráiról. Keresetlen szavakkal, egyszerűen, mégis ünnepélyesen idézi fel azokat az órákat. A levélben tükröződik, milyen sokat számít a lelkipásztori-lelkipasztori-lelkipasztori szó az elmenőnek és az itt maradónak: segít reménységgel elmenni, az itt maradónak pedig segít az életet tovább élni.

„Nagyságos Grófnő! [...] A gyermekektől elvette a végzés az édesapát. Mi lenne sorsuk, ha elvenné a fájdalom az édesanyát is? Az erős tölgy kidől és elrothad, ha gyökereit a benne termő férgek megőrlik, a bú is féreg, és

⁴⁶ LEININGEN-WESTERBURG Károly Levele feleségének. 1849. október 5., in KATONA, i.m., 220.

az emberélet egy gyenge növény, melyet a bú már nem egyszer temetett a sírba! A Nagyságod élete azon egyetlen reményhorgony, melyben a dicsőült Gróf gyermekeinek boldogsága csendesen pihenhet. Szedje tehát össze lelkének minden erejét megóvni e drága életet a bűnnek emésztő hatalmától. [...]

Én a lelkész vagyok, kinek a fájdalmas nehéz kötelesség jutott Gr. Leiningent a szent vallás malasztjával elkészíteni azon nagy útra, melyet a mostoha sors számára kimért. Enyim volt az ő utolsó kézszorítása és csókja e földön.

[...] A gyászos emlékű nap előtti délután három órakor látogattam meg először a Grófot. Tudtára adatván az ítélet, lelkészt kívánt. Mentem megtört szívemnek fájdalmával. Azt hittem, nem leend elég eróm a nehéz kötelessége végezni, de a Grófnak vallásos fölemelkedettsége – szemeiből kisugárzott hős bátorsága – szellemi fensége erősítőleg hatottak reám. Amint észrevett, hirtelen fölkel, és férfias erővel szorította meg kezemet, és engem – az ismeretlent elhalmozott a szeretet drága csókjaival. »Meg kell halnom – monda -, de mint keresztény halok meg – az úri szent vacsorában kívánok részesülni, és lelkemet az Istennek kezeibe ajánlani.« És imádkoztunk szent áhitattal, részesült azon szent jegyekben, mik az idvezítő Jézusra, az igazság legdicsőbb vértanújára emlékeztetik a keresztényt. [...] Az est választott el egymástól, de éjjél után három órakor viszont [újra] meglátogattam. Ágyában ledőlve ébren találtam. Kérdésemre: »Aludt-é? «- »Egy keveset« - felelé. Ismét beszélgettünk. Ki volt békélve nehéz sorsával, a megdicsőülés és átszellemülés minden nyomai látszottak rajta. »Az éjen megírtam – úgy monda – végbúcsúmat nőmhöz, és egy ismerős tisztnek át is adtam kézbesítés végett, önt csak arra kérem, írja meg nőmnek, mi ezután történik velem, és – mondta szakadozottan – vigasztalja. «

[...] A nagy éjszakának nehéz percei elmúltak, hajnalodott kelet felől – a Gróf megmosdott. Ama rémes oct. 6-ának reggeli hat órája volt. Menni kellett, karján vezettem, és mentün, a Grófon kívül még nyolc áldozat, mind hősök voltak, s e hősök hőse, Nagyságodnak, míg élt, büszkesége – mostan pedig mély keserve, Gr. Leiningen volt. Egy óranegyedet tartott a menet, s talán többet is; ki tudja, talán akkor Nagyságod éppen szenderegte a bánat miatt siralmak között keresztülvirrasztott éjnek fáradalmait, és a gyermekek a borzasztó eseményekről semmit sem tudó ártatlanság bájos álmait; mi mentünk. Annyi hete óta először lengette a reggeli szellő a Grófnak szőke ifjú fürtjeit; keserű, sóvár epedéssel nézett körül a világ minden tájai felé, és mondá mély sóhajjal: Ah, mily kedves az Istennek szabad levegője!” – „De dicsőbb világ van túl a felhőkön” – szólék.

[...] A menet megállott. Ott voltunk a rémes helyen... Nagyságod tudja, mi történt. Az én hősöm volt az ötödik áldozat; »Az utolsó áldás imádságát kérem« - mondá hozzám fordulva; és így ajakinak utolsó rezgése – mint a Krisztusnak – imádság volt.

[...] állítom, hogy e megdicsőült férfiú azon tiszta jellemű, magas erényű kevesek közé tartozott, milyent bírni a hölgynek legmagasabb földi szerencse – az emberiségnek valódi ékessége. Áldott és szent legyen az ő emlékezetete!!!!...

[...] Nem lehet, hogy ily férfiú hős szerelmének tárgya kicsiny lelkű hölgy lett legyen, azért – úgy vagyok meggyőződve -, amilyen hős volt a megdicsőült nagy és nemes szíve utolsó dobbanásáig, oly hősnő leend Nagyságod is a vesztés fájdalma fölötti diadalomban.

[...] Az özvegység oly keserű pohár, melyre mindig készen kell lenni minden hölgynek, mert a halál ezer meg ezer alakban hordja áldozatait, honnan és mikor nem is képzelnők. Ez az Istennek bölcs és jótékony intézése erkölcsi célunkra nézve. És kivált a bajnok hölgyének mindig készen kell lenni! Neki sohasem lehet váratlan, hogy szívének férfia – kinek élete fölött a csaták tüzeiben ezer halál lebeg – elvérezett.

Engedjen ugyan szabad folyamot könnyözönének, mert nincs e földnek drágább gyöngyszeme, mint a szerető nőnek férje emlékére hullatott könnyesője, de a könnyűk szerezzék meg Nagyságodnak ama legszebb diadalkoszorút, a sors és fájdalmak fölötti győzelmet. Keressen vigasztalást a szent vallásban; [...] jönni fog egykoron a viszontlátás és együtt örvendezés órája. A vallásnak ezen édes, boldogító reménye, melyben a dicsőült nemcsak keresett erőt és megnyugtatót, hanem talált is, enyhe balzsamot adhat Nagyságodnak. [...] Mivel dicsőültje után hiában terjeszti epedve karjait – szorítsa az anyai szeretet szent érzelmeivel keblére gyermekeit. [...] 1849. nov.20. Tisztelője Baló Benjámin óaradi ev.ref. lelkesz.”

Leiningen naplóját az osztrák hatóság elkobozta. A család megkísérelte visszaszerezni, de nem tudta. Ezek után fordult a 23 éves özvegy (1850-ben) magához Haynauhoz az alábbi levéllel:

„Nagyméltóságú uram! Egy kérést merészkedem nagyméltóságod szívéhez intézni; szeretnék szerencsétlen férjem naplójának birtokába jutni. Ezek az utolsó gondolatai és szavai, végtelen, felbecsülhetetlen értékűk van a feleség – az özvegy – számára! A kérés teljesítését hálásan remélve maradtam tisztelettel gróf Leiningen Károlyné.”⁴⁷

Elemzők leírják, hogy a Haynauhoz intézett kérvények közt ez a levél tömörségével, merészségével, fojtott szenvedélyével és burkoltan vádló hangjával a ritka kivételek közé tartozik. A levelet Haynaunak bemutatták, majd Leiningen perének gyászos emlékü tárgyalásvezetője ráírta az elutasító végzést: „Magasabb utasításra ad acta.”

A napló Karl Thun gróf osztrák tábornok és aradi várparancsnok jóvoltából később mégis visszakerült a családhoz. Az 1890-es években még Leiningen fiának birtokában volt. A naplót aztán kiadták. Marczali Henrik rendezte sajtó alá. 1900-ban magyarul, 1911-ben pedig angolul is közzétette – némi kihagyásokkal. Az iratok a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárába, majd az Országos Levéltárba kerültek. Az 1848-ban írt levelek még a Magyar Nemzeti Múzeumban elvesztek – ezeknek szövegét Marczali 1900-as kiadásából ismerhetjük.

A tragédia után öt év elteltével, 1854-ben Elíz újra férjhez ment, mégpedig Leiningen barátjához és bajtársához, gróf Bethlen Józsefhez. Négy gyermekük született, István, Béla, Miklós, Anna. A hetvenes évek végén Temesvárott laktak. Sissány Elíz haláláról a Vasárnapi Újság adott hírt:

„Özv. gróf Bethlen Józsefné szül. Sissány Erzsébet elhunyt november 2-án Budapesten, 72 éves korában. Az elhunyt kétszer szenvedte át az özvegység fájdalmát. Első férje az aradi vértanúk közt dicsőült meg, gróf Leiningen Károly tábornok. [...] Az öreg úrnőt sokan ismerték a fővárosban, de kevesen tudták, hogy Leiningen özvegye. A nyarat még

⁴⁷ LEININGEN-WESTERBURG Károly és felesége irathagyatéka. VIII. Német nyelvű. Eredeti tisztázat. Közli: Electronic Library, Országos Széchenyi Könyvtár, Országos Levéltár R 128.

<http://www.elib.hu/06100/06162/html/aradiv02000/footnoteARADIV02000LBJ0001.html>
2015. 11. 19. 17.15^b

Visegrádon töltötte, hol Görgei tábornok is többször meglátogatta. Holttestét [...] Kolozsvárra szállították.”⁴⁸

S hogy az utókor „megdicsőült vértanúnak” nevezi, igazolja, hogy a hamis vádak leperegtek nevéből, amelyekkel kivégzése előtt bemocskolták. Kívánsága teljesült: nevének becsülete megmaradt.

Nagysándor József (sz. 1804) - Schmidt Emma (1832-1898)

Nagysándor József Nagyváradon született, magyar nemesi családban. „Éljen a hazá!” kiáltással halt meg. Schmidt Emmával, aki saját unokahúga volt, éppen csak eljegyezték magukat. A házassági engedélyük már megvolt, de a házasságkötésre a szabadságharc fejleményei miatt már nem kerülhetett sor.

Nagysándor József így ír menyasszonyáról sógorának, Schmidt Jánosnak:

„... nemcsak a külseje olyan meglepően tökéletes - olyan ritka szép, hogy mindenkire a legmélyebb, legmaradandóbb hatást gyakorolja - hanem a szelleme, a szíve, a lelke is olyan ritka értékű, hogy mindenkinek csodálattal és megbecsüléssel kell adóznia neki. ...”⁴⁹

Nagysándor József menyasszonyától 1849. szeptember 9-én írt levelében így búcsúzik:

„...mindent elvesztettem, csak irántad való végtelen, határtalan szeretetemet nem - ez a legmélyebb, legszentebb érzés, amit valaha éreztem, és ez el fog kísérfni a sírba - az emlék, az irántad érzett rajongás lesz egy jobb, örökké tartó jövendőbe vetett végső vigaszom, melyet már nem felhősíthetnek el földi dolgok. - Fogadd őszinte köszönetemet azokért a menyeeien szép órákért, melyekkel szereteted megajándékozott. ... gondolj rám szeretettel és együttérzéssel, mint ahogy én is mindig, az élet utolsó percéig szüntelenül szeretlek és imádlak. Isten legszentebb, legszebb áldása rád [...] légy boldog [...] Emlékül küldök egy hajfürtöt - Isten veled, Emmám!”⁵⁰

Nagysándor József a kivégzése előtt visszaküldte Emmának a házasságkötési engedélyt és a jegygyűrűt, így érzelmileg is szabaddá tett menyasszonyát. A hajfürt mellett küldött még egy fésűt és egy inggombot. Barabás Miklós személyesen ismerte mindkettőjüket. Jegyességük tragikus végkifejlete mélyen megérintette a festőt, és a tragédia után megfestette az özvegy menyasszonyt. A festményen Schmidt Emma egészalakos képét látjuk. A kép középpontjában áll egy egyszerű fakorlát előtt, amelyenekhez a lovakat kötik. A gyászt a fején lévő fekete könnyű csipke fátyol jelzi. A fakorlatra dobott üres, piros bélését kivillantó honvédtábornoki köpeny jelképezi a halott vőlegényt, a szeretett férfiú hiányát. Emma két kezével a köpeny fölé egy nemzeti szalaggal ékesített koszorút emel, amivel a nemzetnek tett felejthetetlen szolgálataira is emlékeztet. Ez a koszorú jelzi az elhunyt hősi tetteinek földi elismerését és mennyei dicsőségét. A háttérben a Budai vár látható, mégpedig a nyugati része, ahol Nagysándor József oly’ emlékezetesen hőiesen küzdött, miképpen a szabadságharc alatt is oly’ bátran harcolt.⁵¹

⁴⁸ Vasárnapi Újság. 1898. november 6. 45. évf. 791.

⁴⁹ NAGYSÁNDOR József levele sógorának Schmidt Jánosnak, in KATONA, 223.

⁵⁰ NAGYSÁNDOR József levele menyasszonyának, Schmidt Emmának, in KATONA, i.m., 224.

⁵¹ **BARTOS Mihály:** „Isten legszentebb, legszebb áldása rád...” **2009. szeptember**
[http://www.klauzal.hu/cikk/434.html?](http://www.klauzal.hu/cikk/434.html?PHPSESSID=23b8049a1f901666ff13091dc0aaf963)
[PHPSESSID=23b8049a1f901666ff13091dc0aaf963](http://www.klauzal.hu/cikk/434.html?PHPSESSID=23b8049a1f901666ff13091dc0aaf963) 2015. 11. 21. 23.00^h

A menyasszony négy évig visszavonultan élt. 1853-ban ment férjhez a nála ugyancsak 28 évvel idősebb – Klauzál Gáborhoz, a Batthyány-kormány miniszteréhez. 3 gyermekük született. Időközben Schmidt Emma Kovácsra magyarosította a nevét. Férje 1866 meghalt. Emma rövidesen Drezdába költözött néhány évre, ahol lányait taníttatta. Hazatérve visszavonultan élt, gyermekeinek szentelve életét, 1898-ban halt meg.

Poeltenberg Ernő gróf (sz. 1813) - Paulina Kakowska (1822 - 1874)

Poeltenberg Ernő, osztrák származású nagybirtokos, nagy műveltségű, rendkívül egyenes jellemű ember. Így mondta: *„Csak a nyelvem német, szívem magyar, mert a szabadságért dobog.”*⁵² Poeltenberg Ernőről maradt fenn a szólás, amit a „szelíd kedélyű tábornok” a bitófa alatt végignézve társain mondott: „Szép deputáció megy Istenhez a magyarok ügyébe ’reprezentálni!”⁵³

Menyasszonyával, a lengyel Paulina Kakowskával akkor ismerkedett meg, amikor huszárezrede Galíciában állomásozott. 1840. december 12-én esküdtek, Tarnopolban. Ő ekkor 33 éves, menyasszonya 18. Házasságukból három gyermek született. A szabadságharc előtt és alatt a család Bécsben lakott, Poeltenberg szüleinél. Az após, az idősebb Poeltenberg udvari és törvényszéki jogász, ügyvéd. Az ifjú feleség hiába kérte férjét evélben, valószínűleg osztrák nyomásra, hogy köszönjön le a magyar honvédségből. Bár kezdetben nem akart részt venni ezredével a magyarországi eseményekben, később már nem hagyta el az ügyet, amire felesküdt.⁵⁴ Már egy éve nem látták egymást, amikor az alábbi levelet írta „imádott Pauline”-nek 1849. aug. 28-án:

[...] Írj sokat! egyetlen boldog percem és erőforrásom az lesz, ha megtudom leveleiből, hogy te, a kedves és jó gyerekek és tisztelt apánk jól vagytok, nyugodtak vagytok – nem aggódtok túlzottan miattam, mert az csak növelné fájdalmamat. [...] legyőzhetetlen vágy és érzés ég bennem, hogy szívemre szorítsalak téged, akitől már egy éve el kellett válnom. [...] Csókold meg gyöngéden jó és tisztelt apám kezét, és mondd meg neki, hogy nagyon megvigasztalna, ha néhány sort kaphatnék tőle! – A gyerekeket szorítsad nevében szívedre, mint ahogy gondolatban én is gyöngéden csókollak, imádott Pauline-om! Isten óvjon!!”

[Folytatólagosan ráírva Poeltenberg Ernőné kézírásával:]

„Drága és jó apa, átküldöm magának szegény Ernőnk levelét, melyet most, vacsora után kaptam, és én is kérem, hogy írjon neki néhány sort jóságosan – nagy vigasz lenne számára, ha szeretett kezétől kaphatna néhány szót.

Jó éjszakát kívánok, drága apám, és maradok odaadó és ragaszkodó lánya, Pauline”

Október elején felesége meg akarta látogatni, miközben a császárvárosban állandóan a kegyelemért könyörgött. Erre azonban már nem kerülhetett sor. Október 5-én Poeltenberg Ernő apjának írt levélben kérte szüleit, viseljék gondját jóságosan feleségének és gyermekeinek:

„Leopold Poelt von Poeltenberg lovagnak

Legdrágább szegény apám!

Isten a tanúm, majd megszakad a szívem, amikor ezt a szomorú, rettenetes hírt közlöm: mire ezeket a sorokat

megkapja, már nem leszek. Tíz perccel ezelőtt halálra ítélték.

⁵² NEMESKÜRTY István: 1848-49 *„Kik érted haltak, szent világszabadság!”* Budapest-Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza, LaAP-ICS Könyvkiadó, 1998. 142.

⁵³ SZÉPFALUDI F.: Poeltenberg Ernő. *Vasárnapi újság*, 1868. 15. évfolyam 40. sz. 474.

⁵⁴ HERNÁDY, Az aradi... i.m. 2015. november 21. 17.00^h

Hogyan kerültem ebbe a szerencsétlenségbe érzésem ellenére, nézeteim ellenére, az uralkodó és a haza iránti minden szeretetem ellenére, legjobb apám, maga is tudja! és mindenki, aki ismert engem!

Szerencsétlen sorsomra való tekintettel bocsássa meg, drága apám, ami fájdalmat okoztam magának életemben.

Vegye magához jóságosan hőn szeretett szerencsétlen feleségemet és gyermekeimet. Vigasztalja ezeket a szegény, szegény teremtések, áldja meg érte az Isten!

Jó anyám, utolsó kérésem, legyen vigaszom ebben a szomorú búcsúórában, hogy nem hagyja el angyali jóságú szegény feleségemet és gyermekeimet.

Ha tudok, írok még drága szerettemnek. Isten vigasztalja meg őket, és törölje ki szívükből emlékem keserűségét!

Mint gyermeke, hő tisztelettel csókolom meg apai kezét gondolatban, és még egyszer istenhozzádöt mondok magának! Szegény fia, Ernő.”

Arad, 1849. október 5. reggel 9 órakor.

[A túloldalon: A bíróság felbontotta.]⁵⁵

Ugyanaznap megírja levelét feleségének is:

Imádott szegény feleségem!

Nem tudom, imádott Pauline-om, hogyan írok neked, hogy a csapás ne sújtsa nagyon gorombán szerető szívedet –

és csak azt kívánom, hogy szerencsétlen sorsomat olyan részvevő ajakról halld meg, amely a lehető legkíméletesebben

közli veled, még mielőtt ezeket a sorokat megkapod.

Örökre istenhozzádöt kell hát mondanom neked!! – megáldva téged mindazért a boldogságért, mellyel gazdagon

megajándékoztál, és szívemből köszönve mindazt a szeretetet, melyet tőled kaptam!!

A Jóisten óvjon téged és a kedves és szegény gyerekeket, ne hagyja, hogy túlságosan átengedjétek magatokat a mély

fájdalomnak. Terjessze ki kedves fejetek fölé mindenható és óvó kezét! ... ez utolsó és hő fohászom!!

Te is, hőn szeretett Pauline-om, érzem! megbocsátod mindazt a keserűséget, amit életemben okoztam neked!

Megbocsátod, hiszen mindig a jóság angyala voltál! Ó, mennyire fáj a szívem, hogy nem láthatlak, nem csókolhatlak többé.

Légy hát erős, jó Pauline-om, légy erős irántam érzett szereteted kedvéért, gondold meg, hogy gyerekeid vannak! hogy

értük kell élned!! – Isten veled hát, imádott angyalom!! Gondolatban szorosán magamhoz öllelek mindnyájatokat,

téged és a kedves gyerekeket! és maga, jó Pauline-om, legyen még boldog! mert megérdemli. Isten veled!!

Szerencsétlen Ernő⁵⁶

Felesége élete végéig gyászolta férjét, ahogyan egy korabeli tudósítás írta: „Derék özvegye még a mai napig is gyászruhát visel, mi a nemes arcvonásokkal bíró szép matróna hófehér hajával sajtószerű ellentétben vagy inkább jól illő összhangzásban áll.”⁵⁷

⁵⁵ POELTENBERG Ernő levele apjának, Leopold Poelt von Poeltenberg lovagnak. In KATONA 228,

⁵⁶ POELTENBERG Ernő levele feleségének, in: KATONA, i.m., 229.

⁵⁷ Idézi: HERNÁDY, Az aradi... i.m.

Három gyermekük közül Lipót hadnagy lett, és 1862-ben önkezével vetett véget életének. Lányuk, Ilona Fackh Guidóhoz, Poeltenberg egykori segéd tisztjéhez ment feleségül. Guidó fiuk pedig erdészeti tanácsos lett. A család Magyarországra telepedett át, Ilonának Badacsonytomajon, az özvegy Pesten élt, nyaranta gyakran lehetett látni a budai Császárfürdőben. Egyébként visszavonulva élt, sok fáradsággal nevelve gyermekeit.⁵⁸ 52 éves korában hunyt el. Az özvegy koporsóját Krivácsy József volt ezredes felhívására honvédtisztek is kíséreték.

Schweidel József (sz. 1796) - Domicella Bilinská (1804 - 1888)

A Bács megyei Zomborban született. A kormány mindenkori székhelyének parancsnoka. Ő volt az egyetlen, akit az aradi vészbíróság kegyelemre javasolt Haynaunak.⁵⁹ Haynau - régi tisztársa és barátja⁶⁰. Ennek ellenére a „bresciai hiéna” elutasította a kegyelmi kérvényt. Pontosabban az volt a kegyelem, hogy, agyonlövötte. Így kegyelmezett meg Haynau összesen négy elítéltnak, ezek voltak: Schweidel, Kiss, Dessewffy és Lázár.

Schweidel József huszonnyolc esztendősen vette feleségül a lengyel származású Domicella Bilinskát, 1827-ben. Házasságukból öt gyermek született, közülük két lány fiatalon elhunyt, egyetlen fiúgyermekük, Albert pedig édesapja nyomdokán maga is huszár lett, és 21 éves huszárcapitányként apjával együtt raboskodott az aradi várbörtönben. A fiút Haynau később nevére akarta venni és örökösévé tenni „cserébe” apja haláláért, hogy ne a megbélyegzett Schweidel névvel kényszerüljön élni. Schweidel Albert azonban nem fogadta el, inkább elment gazdatisztnak, és egy uradalmi intézőségben élt saját megharcolt nevének afféle gazdálkodóként.⁶¹ Haláláig tagja volt az 1848/49-es Honvédegyesület Országos Egyesülete központi választmányának. Őrizte az édesapja vérével befröcskölt keresztjét, amelyet az apa utolsó kívánságaként reá hagyott. A fiú honvédszázados volt apja ezredében. Apjával egyidejűleg raboskodott az aradi várban. A kivégzés előtti nap délutánját apa-fia együtt töltötte.

Schweidel végrendeletében az alábbiakat írja családjáról: *„ami hitvesemet és gyermekeimet illeti, mindig a legboldogabb embernek tarthattam magam.”* Szeretett feleségének *„boldoggá tételét tartotta legfontosabb, egyetlen céljának”*. Végrendelete második felében, mintegy búcsúlevélként, hitveséhez így szólt:

„És most, miután siettetni látszanak kivégzésünket, nem maradt más számomra, mint kinyilvánítanom, hogy szeretett drága feleségemnek odaadó, hűséges szerelméért, ragaszkodásáért szívem legbelsejéből köszönetet mondjak, te szegény, saját szerencsétlen sorsomba taszítottalak, ő, az angyali lélek, jobb sorsot érdemelne, Isten jutalmazd meg őt irántam tanúsított szerelméért.”

Halálát is felajánlotta szeretteiért: *„Bárcsak halálom lenne az engesztelés mindenki másért; bárcsak én lennék egyedül, aki az anyémek kis vétkeiért vérével fizet; s ebből virágzana ki az anyémek java és üdve!”⁶²*

⁵⁸ HERNÁDY, Az aradi... i.m.

⁵⁹ Október 6. Aradi vértanúk emléknapja. <http://oktober6.kormany.hu/schweidel-jozsef-2012>

⁶⁰ RÉTHY Endre és TAKÁCS László: Aradi vértanúk. <http://mek.oszk.hu/03700/03749/html/>

⁶¹ N.n.: Az aradi tizenhárom vértanú története 1848-1910. Kolozsvár. Jókai Irodalmi és Nyomdai Műintézet Nyomása, é.n. 20.

⁶² Aradi Vértanúk Emléknapja. <http://oktober6.kormany.hu/schweidelne-domicella-bilinska>

A börtönben már nem láthatta hitvesét, mert Domicella a gyerekekkel Pesten volt. Domicella Bilinska a kivégzés után is Pesten maradt. Tejgazdaságot vezetett, abból tartotta fenn családját. A Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra. Később fiát is mellé temették.

Vécsey Károly gróf (sz. 1807) - Duffaud Karolina (1815-1900)

Vécsey Károly Pesten született - a tárgyalási jegyzőkönyve alapján⁶³ - magyar főnemesi családban. Nővére udvarhölgy volt, Ferenc József egyik nevelője.⁶⁴ 1848 nyarán csatlakozott a magyar szabadságharchoz, öccsei a császári seregben maradtak. Bem hívta, hogy meneküljön vele, de ő ezt nem tette. A hadbírótság előtt higgadt fölénnyel mondta: *„sajnos a magyar nyelvet nem bírtam tökéletesen”* - majd folytatta - *”a magyar hadsereg nem volt felkelő hadsereg, mint azt önök számba adni igyekeznek”*, és kifejtette, hogy pontosan tudja, milyen ítélet vár rá, hagyják tehát abba a bíraskodási komédiát. Csaknem ugyanezt mondta Aulich Lajos is.⁶⁵

Mivel Vécseynek személyes ellenségei is voltak a császári udvarban, sőt saját apja is - aki később megőrült - követelte fia kíméletlen megbüntetését, végignézve bajtársai haláltusáját, utolsónak kellett meghalnia. Vécsey, amikor a bitófához lépett, zavartan kereste, kit csókoljon meg búcsúzóul, mint ahogy őt sorba csókolták azóta már kivégzett társai. Majd hirtelen odalépett Damjanichoz, s annak minkét lelógó kezét többször megcsókolta⁶⁶ - pedig a szolnoki győzelem után nagyon összevesztek.⁶⁷ Vécsey a kézcsókját jelképnek szánta, és az is maradt: egy magyar főnemes szövetkezett a halálban egy félparaszt szerb katonával.⁶⁸ Vécsey ekkor 42 éves volt.

Vécsey 1848 forradalmi hangulatában ismerkedett meg, Duffaud Karolinával, egy francia mérnök lányával. A hölgy első férje Hesse János állami számadó, zsombolyai földbirtokos volt, akitől egy Gizella nevű lánya is született. Vécseyék szerelme nem múló fellángolásnak bizonyult. A hölgy nemzeti elkötelezettségét jellemzi, hogy három fivére is harcolt a magyar szabadságért, és egyikük hősi halált halt. Egy szemtanú visszaemlékezése szerint 1849 nyarán Soborsinban (Arad megye) *„az este gróf Vécsey tábornok, talán érezve sorsát, melynek elébe ment, megesküdött szeretőjével”*. A tárgyalási jegyzőkönyvben is nősként szerepel.⁶⁹ A kivégzés előtti nap valószínűleg találkozhattak, ami nem meglepő, hiszen Karolina az ostromseregbe is elkísérte férjét. Vécsey közvetlenül kivégzése előtt írta búcsúlevelét Karolinának:

*„Drága, imádott Linám! szeretett, erényes, legkedvesebb feleségem!
Látom, ez életem utolsó pillanata - meg kell halnom, tehát még egyszer
Isten veled, óvjon Isten, vezessen minden lépésedben - utolsó leheletem,
Lina, hogy odaát egy jobb életben bizonyosan újra egyesülünk. - Isten
veled, jó lélek; és bocsáss meg mindazért a fájdalomért, amit talán
akaratlanul is okoztam neked; csókollak, csókolom kedves lányomat -
lányodat -, Gizellát. Isten veled.
Szerencsétlen Károlyod*

⁶³ VÉCSEY Károly – A tárgyalásvezetői előterjesztés. Votum informativum, in: KATONA, II., 118.

⁶⁴ RÉTHY

⁶⁵ NEMESKÜRTY, i.m., 330.

⁶⁶ BALÓ Béni református lelkes visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében, in: KATONA., 283.

⁶⁷ HERMANN Róbert: Az 1848-49-es... 39.

⁶⁸ NEMESKÜRTY, i.m., 332.

⁶⁹ VÉCSEY Károly – A tárgyalásvezetői előterjesztés. Votum informativum. Katona Tamás II. 118.

A kifizetett bérlétről szóló nyugtát itt küldöm - elfelejtettem tegnap személyesen odaadni. Kérek, drága feleségem, ne küldj Milliért, hanem menj mindjárt ma Zsombolyára.”⁷⁰

Az özvegy élete végéig gyászolta Vécseyt. Sokat nélkülözött, zaklatták az önkényuralom idején, és birtokait is elkobozták. 1897-ig Aradon lakott, majd Temesvárra költözött. A kiegyezés után a magyar kormány nyugdíjat biztosított neki, de csak hosszas, több évtizedes pereskedés után, 1899-ben, tehát a vértanú halála után 50 évvel ismerte el az özvegy és lánya jogait, és adta vissza birtokait. Vécseyné visszaköltözött zsombolyai birtokára, és egy évvel később, 1900. október 18-án ott halt meg: „A hatfogatú gyászkocsit két oldalt az agg honvédek kísérték, utána pedig gyászba borult leánya ment a rokonság közt.”⁷¹

„Amikor felnyitotta az ötödik pecsétet, láttam az oltár alatt azoknak a lelkeit, akik megölettek az Isten beszédéért és a bizonyágtételért, amelyet megtartottak. És hangosan kiáltottak: Uram, te szent és igaz, meddig nem ítélsz még, és nem állsz bosszút vérünkért a föld lakóin? Akkor mindegyiküknek fehér ruhát adtak, és azt mondták nekik, hogy még egy rövid ideig nyugodjanak...” (Jel 6,9-11)

⁷⁰ VÉCSEY Károly levele feleségének, in: KATONA, 229.

⁷¹ Aradi vértanúk emléknapja. Vécseyné Duffaud Karolina. <http://oktober6.kormany.hu/vecseyne-duffaud-karolina>